МҮТАЛИӘ ҺАГЫНДА

МУТАЛИӘДӘН сөһбәт дүнјада, һәмишә бир епизод хатирәләјирам. Бир дәфә гатарла Бакыја кәлирдим. Бир гыз әлинда китаб тутмушду. Башына ашагы дикиб, һеч кимә өһәмијәт вермәдән охујурду. О, китаба елә алудәчинәјди ганынымды ки, вагонда сөһбәт едәнләрә тамамилә бикәнд иди. Санки һеч на етмирди. Мараглаидым. Гыз Чек Лондонун «Мартин Иден» романыны охујурду. Елә кучан етдим ки, о, әдәбијат факултәсиндә тәһсил алыр. Мән јанындакымы билмәдә, севиндим. Чүнки гыз физика-ријазијат факултәсиндә тәчүд дахил олмушду ва онун әдәби әсәри бәләд марагы хүсусилә фөвгәлә иди. Сөһбәт заманы м'алум олду ки, о, Азәрбајчан әдәбијатында јарадан бүтүн јени әсәрләрә танышдыр, м'ејн чох севир, јүз ва дүнја әдәбијатларынын ән јахшы нүмунәләрини ахтарыб тапыр, бәјәр һәмәлә мүтәлиә едир. Гызын дүнјакөрүшү кениш иди, кай һемингвејдән, кай Виктор Һүгодан, кай Фүзулидән, Сабирдән, Һадидән, мүасир әдәбијатдан Нәтта Мусиндан, инчәсәнатдан мүхтәлиф жанрларындан, Рокуелл Кент, Гутүззо, Сарјан, Дејнека, Платонов, Корин, Тәһмр Сәлаһов вә башга рәссамларын сәнәтиндән хәбәрдар иди.

Бундан сон дәрәчә мамнун одум. Бело кончлар бидә ва дејилдир. Һәмишә мүтәлиә мејл едән, јени әдәбијаты өјрәнән, охумагы өзүнү м'ејнән етдијчы бөјүк адамларымыз һөгигәтән чөкдүр. Бу һал севиндирчидир. Бело адамлар да вардыр ки, онлар мүтәлиәдән узаг гачыр, вахтынын олмадығынды бәһана кәтириб, елә илләрдә китаб көтүрүр.

Индә елә бир дөврдүр ки, токчо бир ихтисаса мүкәммәл өјрәнмәкдә кифаәтләнмәк олмаз. Мүасир инсан һәм әдәбијаты, һәм инчәсәнәти, һәм да елми һадисәләри билмәли, галактикадан, кәрбетикадан бах чыхармалы, дүнјанын бөјүк, мүһүм мәсәләләриндән хәбәрдар олмалыдыр.

Бело бир дөврдә мүтәлиәнин нечә чидди вә мүһүм бир мәсәлә олдуғуну изаһ етмәјә еһтијач јохдур. Мүтәлиә инсан м'әнавијаларынды әнкишафландырмаг, ону ачмаг, кәзәлләјә мәнбәјә өјрәнмәк, өкөр Л. Н. Толстојун, Е. Золјанын, А. Франсын, Һ. Мәһдинин әсәрләри бу јүксәлмә јохдур.

Һәјатда мүтәлиәнин нечә бөјүк әһәмијјәт кәсб етдијнә дair онларча мисал кәстәрмәк олар. Бөјүк рус тәнгидчиси Н. А. Добролјубов јазырды ки, мән китаб охумагы хәнландырмы, тәәлимлә мүтәлиә өмрүм мүнүм мәшгәлә вә һәвәс адлыгым јеканә мәнбәдләдир. Мәнә бу чөһәт онун кәнч јазычыда бөјүк тәнгидчи кими јетишмәсиндә әз рол ојнамамышдыр.

Кәнч нәсилин тәрбијәсиндә мүтәлиәнин бөјүк ролу вардыр вә бу мәсәлә хүсуси фикир верилмәлидир. Ушагларда мүтәлиә вәрдишини јаратмаг, китаба мәһәббәт ојатмаг, охумагы дахилән, м'әнәви еһтијача чевирмәк мүәллимләрин, тәрбијәчиләрин, китабхана ишчиларынын, валидејнләрин гаршысында једдиди, мүһүм вәзифә кими дурмалыдыр.

Әлбәттә, бу саһәдә көзәл иш тачрүбәләри олан мәктәбләр вә китабханалар вардыр. Лакин такчә бунларда архајынлашмаг олмаз. Валидејнләр дә өз вәзифәләрини мүтәлиә тәрбијәсинә хүсуси гајгы вә мәһәббәтлә јанашмалыдырлар. Онларын јаш сәвијәсини нәзәрә түтүб, китаблар алмалы, охумаг һәвәсләндирмәли, мүтәлиә вәрдишини јаратмаг үчүн әлверишли шәраит јаратмалыдырлар.

Илк әввәлдә мәктәбдә ушаглар начәр әдәбијатына хүсуси мејл едирләр. Бу дөврдә Жүл Вернин, Герберт Уелсин, Александр Беләјевин әсәрләрини мүтәлиә етмәк онлар үчүн јени јаја анчаг дәмәкдир. Өкөр Л. Н. Толстојун, Е. Золјанын, А. Франсын, Һ. Мәһдинин әсәрләри бу ушаглара тәгдим олмуш, бәлкә дә јухарыдакы әсәрләр кими хоша кәлмәз. Бу, әлбәттә, тәбиидир. Одур ки, бөјүк рус педагогу К. Д. Ушински һаглы оларат јазыдыр: «Охумаг—бу һәлә әдәбдир. Һәр охумаг вә охудугчу башда дүнјамак—бах, әсәр мәсәлә бундадыр».

Мәктәбин Илгар Аббасзадә мүәллиф сурәтдә мүтәлиә едир. О, С. Мәршакын, С. Михалковун, М. Рагагулзадәнин, А. Бартонун, Е. Агарјанын вә башгаларынын әсәрларини охудуғлан сонра М. Ридин, А. Думаһын, Ж. Вернин әсәрләринин мүтәлиә башламышдыр. Китаб онун һәјатына елә дахил олмушдур ки, бир күн онсуз дәјанә биләмир. Тез-тез валидејнләриндән јени китаблар тәләб едир. Бизим мәктәбләримиздә Илгар Аббасзадә кими ушаглар чохдур.

Елә ушаглар да вардыр ки, чохлу китаб охујурлар; анчаг китабын ким тәрәфиндән јазылдығы, әсәрин мәгсәд вә мәфкурәсинә онлардан сорушсан, чаваб верә билмәзләр. Јахшы аталар сөзү вардыр: «Охудугуну дәмә, анладығына бә». Кор-коранә, анчаг мүтәлиә хатирә китаб охумаг лазым дејилдир. Һәр шејдән әввәл, «китаб билик мәнбәји» (М. Горки) олмалыдыр. Тәсадүфи дејил ки, рус алими Н. И. Пирогов јазырды: «Сән мәнә һансы китаблары охујурсуну дә, сәнә ким олдуғуну сөјләјим».

Бакыдакы С. М. Кировун адына ушаг китабханасында бә'зи мараглы тәдбирләр кечирилир. Јазычы вә шаирләрдә көрүшләр, тәзә китабларын мүзакирәси ушаглара китаба һәвәс вә мәнәббәт ојадыр. Бу күндүзү јазычылардан Хәлидә Һасидова вә Хәјнамма Әлибәјли илә көзәл көрүш олмуш, бурада ушаглар онларын әсәрләрини һаггында данышмышлар. Өвәлләр бу китабханаји оксујанлары олмуш јазычы Мүхтәјин, һүсејнгулу вә режиссор Рза Сарабски көрүш заманы ушаглара китаб мүтәлиәсиндән сөһбәт етмишләр. Китабханада јазычылардан Һабибәнин, Н. Зејнәбин, Б. Һәсәновун, Н. Сүлејманова тәзә чыхмыш китабларынын мүзакирәләри дә мүәјјән тичлар көрмүшдүр. Гираәт салонунда сәбәјә үчүн китаб сеч» башлығы алтында әдәбијат раф вардыр. Әлбәттә, белә тәдбирләр бәјүмәјә олан нөсилдә мүтәлиә һәвәс ојатмагда бөјүк рол ојнајыр.

176 нөмрәли мәктәбин өбтидаи синиф мүәллими Гызханым Мәмәдова ушагларда китаба бөјүк һәвәс ојадыр, тез-тез онлара тәзә ишләрдән вериб, соруштуг. Мәктәбин китабханасында китаблар көтүрүр, ушаглара пајлајыр, сонра онларын мәзмунуну хәбәр алыр.

«Молодаја гвардијә» нәшријјаты «Көрүмүн адамларын һәјаты» серијасындан мараглы китаблар бурахыр. Азәрнәшр да сон заманлар белә китаблар бурахмаға чидди фикир верир. П. Чајковски, В. Бүтө һаггында чыхан әсәрләр охуғлар тәрәфиндән маранла гаршыланмышдыр. Јазычы Сејфәддин Даглы, Ч. Чаббарлынын һәјатындан «Бәһар оглу» адлы роман, Гыјмәт Мусајев Н. Б. Вазировун һәјатындан, «Һәјатын јолларында» адлы повест јазмышлар. Нәсрәддин Тусси, Мәһәммәд Һади, Шаһ Исмаил Хәтаи, Абдәс Сәһһат, Т. Гачыбәјов вә бә'зи башгалары һаггында јазылмыш монографијалар да бөјүк мараг догурур. Белә китаблары мүтәлиә етмәк јени нәсил үчүн чох фајдалыдыр.

Керкәмчи Украјна шаири Максим Рылски «Ахшам сөһбәтләри» китабындакы «Зәвәллы бәлаја Андреј» мәгаләсиндә мәктәбләрин програмла бәдиидән јарыг јүкләндијиндән, онларын кәмәји, истиһатә, әјәнчәји, мүтәлиә әз вахты гадымлыдан јазмышлар. Онун сөзүндә һөгүг вардыр. 6 саатдан сонра шакирдләрин истиһаты, сабаһкы дәрсләри һазырламаға, кинләр, театр кетмәјә вә башга ишләр чәмдуд вахтлары галыр ки, бә'зән бунлардан сәмәрәли истиһадә еда биләмирләр. Бә'зи һалларда нә әксинә олур. Дәрс һазырламаг әвәзинә, мүтәлиә ијо кунуну вә чырпанлар да тәшкилдир. Мән епучеф синифдә охујанда арамызда бир шакирд варды, бутун вахтыны начара романларыны охумага сәрф едирди. Әдәбијјатдан ики «2» гијмәт алмışды. Һеч шүбһәсиз, белә мүтәлиәнин гәтијјән өһәмијјәти јохдур.

«Көјүрчүн» журналы редаксијасы бир дәфә Шушанын орта мәктәбиндә апарты синиф шакирдләри илә көрүш кечирмишдр. Бу көрүшдә ушаглар чохлу ше'р әзбәрдән дедилər; һекајә вә пјесләрдән мәзмунуну данышан нә бир-ики нәфәр одну. Онлар да сыхылыр, чәтинлик чәкир, сон тамамда анчаг галыр, тез-тез чашырдылар. Бу факт кәстәрир ки, ушагларын мүтәлиәси бу мәктәбә саһиб ташкил едилмишдир. Инсе оолунур ки, мүәллимләрин чоху дәрсдән көрүнмәјәнләр ки, онлара чыха биламәдләр. Һалбуки, бәзи әсәрләрдән истифадә етмәк дәрсин чанлы, мараглы гурулмасына көмәк едар.

Бунунла әлагадар олараг ифадәли охунун да бөјүк әһәмијјәти вардыр. Ифадәли оху дүхүн, сәсләнмә, охумаг, әдәбијат дилинә јахын мәзмунлу, ифадәли оху үчүн јахшы көмәк едә билән бир васитәдир. Бәзи ушаглар кин, мәктәбдәкә ифадәли охуја чидди фикир вермәк лазымдыр. Бундан әлавә, мәктәбләрдә пионер елләринә көмәк ирәли кетмәлидир. Бундан әлавә, мәктәбләрдә мејл м'ејдана кәлмәлидир. Мәсәлән, 15—16 јашында олан шакирдләр үчүн «Горхулу Тәһран», «Думанлы Тобрин», «Фолкарт», «Фосфорлу Чөврајә», «Дәһн» вә бу јүнкә да олан китабларын мүтәлиәси гүтүјүн мәсәлә дејилдир. Чүнки белә китабларда гојулан әсас мәсәлә, фикир вә идеја ушаглара чатмаз.

Мәктәбләрдә тәсәввүрүнү көпшанлардан, онларда тәбиәт, һәјат һадисәләри, мә'чәләләр, һәмәмәлләрдә һаггында м'ләумат верән, Вәтәнимизин, халгымызын тарихи илә, мәрд, чәсур, бөјүк огуллары илә таныш едән китаблары онлара севдирмәк лазымдыр. Нефт дашларында баш верән һадисәләр, јеникләрин ушаглары чох марагландыгдыр билир. Бу мәнзәрә һәср едилмиш Мәһди Нүсејнин «Гара дашлар», Манаф Сүлејмановун «Фыртына», Халидә Һасилованын «Дәниздә чыраглары», В. Гулабзадәнин «Дәниз узәриндә шәһәр» китаблары вардыр.

Шаир Мајаковски «Бир сәсимләә» адлы поемасында белә јазырды:

Марксын һәр чилдини
биз ачмышыг,
сәдәчә
һәр сәһифә өвримиздә
пичмаги ачан кими.

Чох кәзәл дејилмишдир! Китаб бизим һәјатымызда мөһәм күпүнүн ишыглары кими јанда олмалыдыр. О, ишыглар кими китаб да бизә кәзәл дүјүнүр, тәмиз һиссләр тәлгин едир.

Мәктәбләрдә, китабханаларда кәнч нәсилин мүтәлиәсинә диггәти артырмаг үчүн, Азәрбајчан ССР Мәдәнијјәт Назирлији бу мәсәлә јаһар нәсаит бураха биләр. Јени чыхан китаблар һаггында гәзет вә журналларда м'ләумат ларын, әлинәгәсилларын, р'ејларын, рәссамларын верилмәсинә да бөјүк әһәмијјәт вардыр. Бунунла кифаәтләнмәк дүз дејил. Нәшријјатлар көлчәкдә чыхачаг китаблар һаггында габагчадан өз охучуларына әз әјрылары ташкилатлара м'ләумат вөрәләри чан кәбі кондәрәләр чох јахшы олар.

Дәһин рәһбәримиз В. И. Ленин: «Охумаг, охумаг, јенә дә охумаг» шуары мөһәм мүтәлиә онун чидди вә бөјүк әһәмијјәт вермәсиндән дөгмушдур. Јени нәсилин мүтәлиә тәрбијәси илә машгул олмаг, тәкчә әјры-әјры мәсәлә лә дә тәшкилатларын дејил, бүтүн нүтүмиллијјәтин «мүгәддәс вәзифәләриндән биридир.

Тефиг МАНМУД.